

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Увага зосереджена на сучасних проблемах і тенденціях розвитку ринку молока і молочних виробів у Київському регіоні продовж 2005 – 2009 рр. Складено рейтинг Київської області у виробництві окремих видів молочної продукції в рамках країни.

Ключові слова: область, продуктивність молочного стада, молочна продукція, сировинна база, дефіцит, молокопереробна промисловість.

I. Вступ. Молочна промисловість на сучасному етапі є однією із провідних галузей в структурі харчової індустрії України. У загальному обсязі реалізованих харчових продуктів в 2009 році молочні продукти та морозиво здобули першість – 13,6% (для порівняння: продукція м'ясної промисловості – 13,2%, олійно-жирової – 8,8%, хлібобулочної – 5,5%) [1]. При цьому український молочний ринок акумулює приблизно 17% продовольчих витрат населення, а молочна продукція є не лише одним із основних продуктів харчування, але і супутнім компонентом при виробництві багатьох товарів харчової промисловості, зокрема, майонезу, соусів, кондитерських виробів.

Однак за останнє десятиріччя діяльність молокопереробних підприємств визначається рядом кризових явищ, пов'язаних, насамперед, із наростаючим дефіцитом сировини, зростанням цін на молочну продукцію при одночасному зниженні платоспроможного попиту населення, формуванням несприятливої кон'юнктури світового ринку молокопродуктів. Незважаючи на від'ємну динаміку розвитку молочної промисловості, Україна перебуває на десятій сходинці в світовому рейтингу молочних виробників [2, С.53].

Вітчизняні науковці – Бойко В., Ладик В., Лихолоб С., Мостенська Т., Саблук П., Стрекаль В. [2 – 5] та інші – змістовно розкрили сучасну проблематику розвитку молочної галузі у теоретичному і практичному аспектах в розрізі країни та з урахуванням впливу світових тенденцій. Однак у регіональному розрізі, зокрема, на прикладі Київської області, функціонування вітчизняного ринку молока і молочних продуктів відзначається як спільними

рисами, так і специфічними особливостями, що створює безліч питань для подальшого опрацювання.

II. Постановка завдання. В рамках дослідження увага зосереджена на вивченні сучасних проблем і тенденцій розвитку молочного сектору промисловості Київщини за 2005 – 2009 рр. як складової національного молокопереробного комплексу. Методологічну базу дослідження сформували наукові праці вітчизняних науковців і фахівців, статистичні матеріали Співки молочних підприємств України, Держкомстату України і Головного управління статистики у Київській області. При цьому використовувались методи порівняльного аналізу, математичний, аналітичний, абстрактно-логічний.

III. Результати. Продовж останніх п'яти років у цілому по Україні та Київському регіоні, зокрема, відбувається процес активізації конкуренції серед молокопереробних підприємств на ринку молочної сировини і концентрації виробництва молокопродуктів на великих виробничих об'єднаннях. Посилення конкуренції на сировину пов'язане з невеликим резервом молока, що є причиною скорочення поголів'я молочної худоби та обсягів його виробництва усіма категоріями господарств, незважаючи на зростаючу динаміку показника продуктивності корів (табл. 1).

В період СРСР в Україні щорічно вироблялось понад 20 млн. тон молока. За двадцять років незалежності молочне скотарство опинилось у кризовому стані. Так, виробництво молока станом на 1 січня 2010 року в Україні становило 11609,6 тис. т, що на 15,3% нижче показника 2005 р. і більше, ніж наполовину, – рівня 1990 року. При цьому валовий удій молока всіх видів у Київській області скоротився значно вищими темпами, а саме: на 70,1% за період 1990 – 2009 рр. та втратив 2,4 пункти в структурі загального обсягу виробництва. Причинами цього переважно було скорочення чисельності поголів'я корів: в 2009 році загальне поголів'я корів в Україні знаходилось на позначці 2757,5 тис. голів, що на 3,5% менше попереднього року і на 67,1% – показника початку періоду, що аналізується (в Київській області відповідно на 3,4% і 81%).

Таблиця 1

Виробництво молока усіма категоріями господарств та річна продуктивність корів

Показники	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	Абсолютне відхилення			Відносне відхилення, %		
									2009/ 2008	2009/ 2005	2009/ 1990	2009/ 2008	2009/ 2005	2009/ 1990
Виробництво молока (валовий удій) всіх видів, тис. т														
Україна	24508,3	17274,3	12657,9	13714,4	13286,9	12262,1	11761,3	11609,6	-151,7	-2104,8	-12898,7	-1,3	-15,3	-52,6
Київська область	1592,2	1009,8	679,5	692,8	612,5	541,4	505,7	475,7	-30	-217,1	-1116,5	-5,9	-31,3	-70,1
Частка виробництва молока по області у загальному обсязі по Україні, %	6,5	5,8	5,4	5,1	4,6	4,4	4,3	4,1	-0,2	-1	-2,4	*	*	*
Виробництво молока сільськогосподарськими підприємствами Київської області														
у натуральному вимірі, тис. т	1296,1	629,6	290,6	262,4	239,1	211,8	200,6	204,2	3,6	-58,2	-1091,9	1,8	-22,2	-84,2
питома вага, %	81,4	62,3	42,8	37,9	39	39,1	39,7	42,9	3,3	5,1	-38,5	*	*	*
Частка с/г підприємств області у загальному обсязі виробництва молока с/г підприємствами по Україні, %	7	6,7	7,9	10,2	9,7	9,7	9,6	9,1	-0,5	-1	2,2	*	*	*
Виробництво молока приватним сектором (господарствами населення) Київської області														
у натуральному вимірі, тис. т	296,1	380,2	388,9	430,4	373,4	329,6	305,1	271,5	-33,6	-158,9	-24,6	-11	-36,9	-8,3
питома вага, %	18,6	37,7	57,2	62,1	61	60,9	60,3	57,1	-3,3	-5,1	38,5	*	*	*
Частка приватного сектору області у загальному обсязі виробництва приватним сектором по Україні, %	5,0	4,9	4,3	3,9	3,5	3,3	3,2	2,9	-0,3	-1	-2,2	*	*	*
Чисельність поголів'я корів, тис. голів														
Україна	8378,2	7531,3	4958,3	3635,1	3346,7	3095,9	2856,3	2757,5	-98,8	-877,6	-5620,7	-3,5	-24,1	-67,1
Київська область	473,5	373,4	245,2	142,7	123,5	108,4	93,3	90,1	-3,2	-52,6	-383,4	-3,4	-36,9	-81
Середній річний удій молока від однієї корови, кг														
Україна	2863	2204	2359	3487	3652	3665	3793	4049	256	562	1186	6,7	16,1	41,4
Київська область	3228	2493	2597	4262	4335	4456	4768	5106	338	844	1878	7,1	19,8	58,2
Виробництво молока на одну особу, кг														
Україна	472,3	335,3	257,4	291,1	284	263,6	254,3	252,1	-2,2	-39	-220,2	-0,9	-13,4	-46,6
Київська область	347,6	222	152,1	155,7	137,2	121	112,7	105,7	-7	-50	-241,9	-6,2	-32,1	-69,6

*Складено на даними Державного комітету статистики України та Головного управління статистики у Київській області [6 – 8]

Зниження кількості молочного стада спостерігається як у приватному секторі, так і в сільськогосподарських підприємствах держави і області, де нині зосереджено менше чверті корів. Зазначені тенденції є наслідком втрати інтересу до утримання молочних тварин усіма категоріями господарств через щорічне подорожчання кормів, паливо-мастильних матеріалів та електроенергії, недосконалий механізм дотування сільськогосподарських товаровиробників за рахунок повернення ПДВ і практично повну відсутність державної підтримки молочного тваринництва.

Як свідчить світовий досвід, розвиток молочної промисловості безпосередньо пов'язаний з виробництвом молока в крупних фермерських господарствах. В Україні на сьогоднішній день спостерігається протилежна ситуація: зростає виробництво дрібних господарств і зменшується кількість молока, виробленого сільськогосподарськими підприємствами.

Так, на ринку молочної сировини Київської області фактичними монополістами продовж 2000 – 2009 рр. виступає приватний сектор. У 2009 році його частка у загальному обсязі виробництві молока в регіоні досягла 57,1%, що на 3,3% менше, ніж у попередньому році, однак на 38,5% перевищує рівень показника 1990 року. Така тенденція свідчить, перш за все, про кризу в молочному тваринництві області та створює проблеми для розвитку молочної промисловості, оскільки виникає питання якості сировинної бази. Адже вироблене у господарствах населення молоко відповідає вимогам лише другого гатунку, тоді як у великих фермерських господарствах воно реалізується екстра, вищим і першим гатунком. Зазначимо, що в 2009 році за оперативними даними Держкомстату України, обробленими Спілкою молочних підприємств України [1], сільськогосподарські підприємства тільки п'яти областей, у тому числі Київської області, постачали виробникам молоко категорії екстра, а частка поставленого ними молока вищого і першого гатунку в Київському регіоні складає 28,9% і 55,8% відповідно (4-те та 3-тє місця у національному рейтингу). Молоко екстра-класу в області постачають ТОВ «Українська молочна компанія» (Згурівський район), фермерське господарство «Ніна» Обухівського

району, ВАТ «Терезине» і ТОВ ФК «Агро-Лідер-Україна» Білоцерківського району [5].

Проблему якості молока погіршує також низька ефективність селекційної роботи, дефіцит коштів для впровадження передових технологій годівлі, утримання та відтворення стада, відсутність матеріальних і соціальних стимулів поліпшення організації праці у молочному скотарстві, зокрема, низька заробітна плата, несприятливі умови праці на селі тощо.

Вирішення проблеми в отриманні сировини належної якості вітчизняні експерти та виробники вбачають у створенні сучасних молочних ферм, де прерогатива належатиме крупним холдингам [3]. Розширенню інтегрованих сільськогосподарських угруповань з метою покращення показників молочного тваринництва як на національному, так і на регіональному рівнях, покликана також розроблена фахівцями Мінагрополітики і УААН Галузева програма розвитку молочного скотарства України до 2015 року [9].

Продуктивність молочного стада, що виражається показником середньорічних удоїв молока від однієї корови, зазнала позитивної динаміки як по області, так і в цілому по Україні. Загальний приріст показника у Київській області за період 1990 – 2009 рр. становить 58,2%, що на 16,8% вище загальнодержавного рівня. Однак виробництво молока на одну особу скорочувалось щорічно (в цілому – на 69,6%) і на кінець 2009 році досягло позначки 105,7 кг. При цьому продуктивність наявних в Україні молочних корів станом на кінець 2009 року практично вдвічі нижча за рівень, досягнутий в економічно розвинених країнах світу.

Негативні тенденції розвитку молочного скотарства призвели до суттєвого скорочення обсягів постачання сировини для промислової обробки. Так, за даними Держкомстату України [1], продаж молока і молочних продуктів переробним підприємствам за період 1990 – 2009 рр. скоротився практично вчетверо. Якщо в 1990 р. на молокозаводи потрапляло 73,6% молока, виробленого усіма категоріями господарств, то в 2009 р. – тільки 40,2%. Промислові підприємства Київської області в 2009 р. отримали тільки 56,7%

валового обсягу молока і молочних продуктів, що, однак, вище рівня аналогічного показника попереднього року на 6,9%.

Незважаючи на достатньо тривалий сировинний дефіцит (особливо молока екстра і вищого гатунку), молокопереробна галузь Київської області продовж 2006 – 2009 рр. підвищила свій загальнонаціональний рейтинг по виробництву основних груп молочної продукції, як це представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Рейтинг Київської області** по виробництву деяких видів молочної продукції в Україні за 2006 – 2009 рр.

Вид продукції	Питома вага області у виробництві молочної продукції по Україні, %				Відхилення за питомою вагою, %			
	2006	2007	2008	2009	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2009/2006
Молоко оброблене рідке	7,1	5,8	8,4	11,1	-1,3	2,6	2,7	4
Вершки	3,2	0,6	0,5	1,2	-2,6	-0,1	0,7	-2
Масло вершкове жирністю до 85%	4,5	3,8	4,3	5,5	-0,7	0,5	1,2	1
Продукти кисломолочні	7,4	7,6	7,9	10,2	0,2	0,3	2,3	2,8
Сири жирні	0,6	0,4	0,4	0,45	-0,2	0	0,05	-0,15
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	10,9	10,6	11,4	13,6	-0,3	0,8	2,2	2,7
	Рейтинг області, місце				Відхилення в рейтингу, місця			
Молоко оброблене рідке	7,1	5,8	8,4	11,1	-1,3	2,6	2,7	4
Вершки	3,2	0,6	0,5	1,2	-2,6	-0,1	0,7	-2
Масло вершкове жирністю до 85%	4,5	3,8	4,3	5,5	-0,7	0,5	1,2	1
Продукти кисломолочні	7,4	7,6	7,9	10,2	0,2	0,3	2,3	2,8
Сири жирні	0,6	0,4	0,4	0,45	-0,2	0	0,05	-0,15
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	10,9	10,6	11,4	13,6	-0,3	0,8	2,2	2,7

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України, обробленими Спілкою молочних підприємств України [1, 8]

**Без м. Києва

Так, за обсягами виробництва молока обробленого рідкого Київський регіон практично стабільно посідає другу сходинку, поступаючись тільки беззаперечному лідеру України ще з радянських часів – Вінницькій області, яка в 2009 році виробила питне молоко з відривом у 2,8 разів.

На кінець аналізованого періоду Київська область замикає трійку лідерів з виробництва продуктів кисломолочних, сиру свіжого неферментованого та сиру кисломолочного. Виробничий потенціал регіону за першим видом продукції в 2009 році виявився менш потужним, ніж у Дніпропетровської та Львівської області (на 39,1% та 9,9% відповідно), а за другим – поступився Миколаївській (на 34,5%) і Харківській (на 7%).

Підвищення рейтингу області за період, що аналізується, спостерігаємо також у розрізі жирних сирів і масла вершкового (жирністю до 85%). При цьому частка регіону у виробництві масла по Україні підвищилась з 4,5% в 2006 р. до 5,5% у 2009 р., що відповідає 6 місцю рейтингу. У виробництві жирних сирів, починаючи з 1990 року, Київська область приймає незначну участь, однак саме за цим видом продукції рейтингова динаміка була найбільш інтенсивною – 4 позиції вгору за чотири роки.

Продовж 2006 – 2009 рр. першість у сфері виробництва вершків по чергово займали Вінницька і Дніпропетровська області (частка ринку в 2009 році – відповідно 36,3% і 22,3%), а зміна питомої ваги Київської області була нестабільною – від максимальної – 3,2% у 2006 р. до мінімуму – 0,5% в 2008 р. Однак, станом на кінець 2009 року Київському регіону вдалось потрапити до десятки лідерів, здобувши 9 позицію.

IV. Висновки. Сучасний стан ринку молока і молочної продукції в Київському регіоні обумовлений значною кількістю факторів, серед яких визначальними є дефіцит сировинної бази та її невідповідність європейським стандартам, скорочення випуску продукції із високою маржинальною вартістю та продукції експортоорієнтованої групи, зростання залежності від цін на світових ринках, відсутність стратегічних програм розвитку ринку молока і молочних продуктів при високому ступені державного регулювання молокопереробного сектору, що не відповідає потребам виробників.

Починати вирішувати проблеми вітчизняного молочногo виробництва необхідно на державному рівні за допомогою розробки та реалізації державних програм підтримки фермерства і великотоварного виробництва, а також

створення сприятливих умов для підвищення інвестиційної привабливості молочного сектору. Зазначені процеси повинні відбуватись в умовах поєднання інтересів крупних молочних холдингів, зацікавлених у безперебійних поставках молочної сировини у прогнозованих обсягах, та протекціоністської політики з боку держави у контексті інтеграції України у світовий європейський простір.

Література

1. Моніторинг розвитку ринку молока та молочних продуктів України / Спілка молочних підприємств України. За ред. Бутенко М.І. – V випуск. – К., 2010. – 100 с.
2. Ладика В. Світовий молочний ринок: стан та перспективи / В. Ладика, О. Масляк / В. Ладика // Пропозиція. – 2009. – №3. – С. 51 – 54.
3. Лихолоб С. Как с эмбарго молока... / С. Лихолоб // Информационно-аналитический журнал «Food & Drinks». – 2008. – № 4-5. – С. 8–21.
4. Саблук П.Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: [монографія] / П.Т. Саблук, В.І. Бойко, Т.Л. Мостенська та ін. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 340 с.
5. Стрекаль В. Споживача цікавить не просто продукція, а високоякісна [Електронний ресурс] / В. Стрекаль // Київська правда. – №106. – 17 вересня 2010. – Режим доступу: <http://www.kiev-pravda.kiev.ua>
6. Статистичний збірник «Сільське господарство України за 2009 рік» / Держкомстат України. За ред. Ю.М. Остапчука. – К., 2009. – 369 с.
7. Статистичний бюлетень «Стан тваринництва у господарствах Київської області станом на 1 січня 2010 року» / Головне управління статистики у Київській області. За ред. М.Г. Лисак. – К., 2010. – 38 с.
8. Статистичний збірник «Регіони України 2009» / Держкомстат України. За ред. О.Г. Осауленка. – Ч. II. – К., 2009. – 757 с.
9. Про затвердження галузевої Програми розвитку молочного скотарства України до 2015 року: Наказ Міністерства аграрної політики України від 10.12.2007 р. №886/128 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>

